

RETORİKTE ALAN TEMELLİ DÖNÜŞ VE KATILIMCI ELEŞTİREL RETORİK

Çiğdem Yasemin Ünlü*

Öz

Retorik teorisi, doğduğu Antik Yunan'da ikna teknikleri, güzel ve doğru konuşma yetisi gibi pedagojik ve işlevsel bir anlama sahip olmuştur. Antik Yunan'daki bu anlamıyla beraber uzun yıllar aynı yaklaşımla ele alınan retorik teorisi Klasik Retorik geleneği olarak bilinmektedir. 20. yüzyılda sosyal bilimlerde anti-pozitivizmin gelişmesi ve dil üzerine odaklanan çalışmaların artmasıyla beraber retorik teorisinin anlamı ve alanı dönüşmeye başlamıştır. Yeni Retorik olarak adlandırılmaya başlanan bu yönelimde retorik araştırmacıları retoriğin anlamını ikna tekniklerinden özdeşleşmeye kaydırmıştır. Retoriğin üretildiği anı ve bağlamı dikkate almanın gerekliliğine vurgu yapan yeni retorik geleneği ile birlikte retorik analizleri çok çeşitli alanlara yayılmıştır. Bu makalede, yeni retorik alanında nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasıyla, retoriği doğal ortamında incelemeyi mümkün kılan katılımcı eleştirel retorik yaklaşımının teorileştirilme aşamaları ve temel özellikleri anlatılmaktadır.

Anahtar Terimler

Yeni retorik, nitel araştırma yöntemleri, retoriksel alan çalışmaları, güncel retorik, katılımcı eleştirel retorik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi, cigdemyaseminunlu@gmail.com.

Bu makale Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Komisyonu tarafından desteklenen (Proje no: 1406E305), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Retoriksel Stratejiler" başlıklı yayımlanmamış doktora tezime dayanmaktadır.

Makalenin Geliş Tarihi: 30/12/2017 Makalenin Kabul Tarihi: 9/04/2018

FIELD-BASED TURN IN RHETORIC AND PARTICIPATORY CRITICAL RHETORIC

Abstract

Rhetoric theory had pedagogical and functional meanings such as persuasion techniques and elocution in Ancient Greece, where it was born. Also known as the Classical Rhetorical Tradition, rhetoric theory continued to be influential for a long time adopting the same approach in Ancient Greece. In the 20th century, the development of anti-positivism in social sciences and the increase in the number of language studies led to certain transformations in rhetoric theory in terms of both its meaning and field-related issues. This new trend then referred to as the New Rhetoric has generated researchers who transformed the meaning of rhetoric from persuasion techniques to identification. The New Rhetoric Tradition, which emphasizes the necessity to take into consideration the moment and the context in which rhetoric is produced, has caused rhetoric analyses to spread to wider fields. This study addresses the theorization phases and basic characteristics of participatory critical rhetoric approach which enables the examination of rhetoric in its natural environment through the use of qualitative research methods in the field of New Rhetoric.

Key Terms

New rhetoric, qualitative research methods, rhetorical field methods, contemporary rhetoric, participatory critical rhetoric.

Giriş

Yüzyıllar öncesine dayanan köklü geçmişiyle retorik teorisi zaman içinde farklı alanlara yayılmış, dönüşmüş ve Batı'daki toplumsal ve siyasal gelişmelerle birlikte her dönemde farklı biçimlerde varlığını korumuştur. 20. yüzyılda sosyal bilimler alanında dil ve metin üzerine düşünmenin önem kazanmasıyla birlikte retorik teorisinde ve retoriğin anlamında ortaya çıkan değişim ve kırılma onun Klasik ve Yeni/Çağdaş/Eleştirel¹ olmak üzere iki geleneğe ayrılması ile sonuçlanmıştır. Yeni retorik, retoriği güzel konuşma, inandırma teknikleri gibi işlevsel kavramlarla ele alan klasik geleneği aşarak, kazandığı yeni anlamıyla insanlar arasındaki tüm sembolik iletişimi ya da insanların sembolik eylemlerini içerecek biçimde, dil/metin/konuşma üzerine yapılacak analizler için hem teorik hem de yönetsel bir perspektif sunmuştur.

¹ İngilizce literatürde 20. yüzyılda retorik teorisinin geçirdiği dönüşüm neticesinde oluşan bu yönelim Contemporary Rhetoric, New Rhetoric ve Critical Rhetoric olarak her üç biçimde de anılmaktadır. Metnin bundan sonraki bölümlerinde literatürde daha yaygın olduğu için Yeni Retorik kavramı tercih edilmiş, ancak yer yer eleştirel yönetsel perspektif üzerine yapılan değerlendirmelerde atıfta bulunulan kaynağa bağlı kalınarak Eleştirel Retorik kavramı da kullanılmıştır.

Retoriğin insani olarak yaşadığımız dünyayı nasıl inşa ettiğimizi açıklayan sembolik eylemler olarak yeniden kavramsallaştırılması biçiminde gerçekleşen bu dönüşüm sonucunda retorik düşüncesi ve etki ettiği alanlar genişlemiştir. Bu değişim, roman ve şiirden, sözlü olarak yapılan konuşmalardan sözel olmayan, görsel semboller ve ritüellere kadar tüm söylem biçimlerinde retoriksel eleştirinin gelişmesini sağlamıştır (Campbell, 2001, s. 499). Dolayısıyla, insani olarak girdiğimiz tüm iletişim biçimlerinin bağlamsal özelliklerini irdelemeye, stratejilerini keşfetmeye yarayan yeni retorik teorisi ve retoriksel analiz yöntemleri sosyal bilimler ve özel olarak iletişim bilimleri alanındaki araştırmacılar için oldukça verimli bir alandır.

Bu makale, yeni retorik teorisinin retorik çalışma alanlarını çeşitlendirmesiyle birlikte, bu alanda yaygınlaşarak benimsenen ve Katılımcı Eleştirel Retorik olarak teorileştirilen yöntemsel yaklaşımı tanıtmayı amaçlamaktadır. Öncelikle, yeni retorik araştırmalarında nitel araştırma yöntemlerinin kullanımıyla birlikte ortaya çıkan ve retorikte alan temelli dönüş (field-based turn) olarak adlandırılan teorik ve yöntemsel perspektifin gelişimi ele alınacaktır. Bu yönelimin ortaya çıkışına kaynaklık eden yeni retorik teorisinin gelişiminin kısaca aktarılmasının ardından, alan temelli çalışmalar özetlenerek katılımcı eleştirel retorik teorileştirilmesi anlatılacaktır.

Klasik Retorikten Yeni Retoriğe

Antik Yunan'dan günümüze 2500 yılı aşkın süredir var olan retorik teorisi, bu uzun tarihinde klasik ve yeni retorik olarak iki ayrı geleneğe bölünmüştür. Bu iki geleneğin birbiriyle olan devamlılık ilişkisini İnan Özdemir-Taştan (2012, s. 6) "tümülüs" metaforunu kullanarak açıklamaktadır. Buna göre, yeni retorik çalışmaları klasik geleneği çeşitli şekillerde eleştirirken bu geleneğin kavram ve araçlarını dönüştürerek kullandığı için retorik Antik Çağ'dan günümüze uzanan tarihi, Antik Yunan ve Roma dönemlerine kesitsel damarlarla bağlı, katmanlar arasında kesinti ve devamlılıkların bulunduğu bir tümülüsü² andırmaktadır.

Klasik retorik geleneğinin temelinde Antik Yunan'da para karşılığı yurttaşlara güzel/doğru konuşma dersleri veren Sofistler'den, retorik pejoratif anlamda "kandırma sanatı" olarak tanımlayan Platon'a, retorik "elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi" olarak nötr bir düzleme çekerek kuramsallaştıran Aristoteles'e kadar farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, klasik gelenekte retorik temel olarak iknâ tekniği, güzel/doğru konuşma yetisi, dinleyiciyi etkileyecek, güvenilir bir muhakeme için kullanılacak bir iletişim yöntemi gibi anlamlarla ele alınması söz konusudur. Antik Roma'da da Cicero ve Quantilianus'un öncülüğünde retorik benzer bir tür doğru

² Bir yeraltı mezar odasının üzerini örten toprak, taş ve çakıl yığınının oluşan yapay/suni tepelere tümülüs adı verilmektedir. Tümülüsler, antik çağda, genelde kral ve ailesi ile soylular için önce zemin üzerine mezar odası inşa edilerek, sonra üstüne toprak veya taşlar yığılarak oluşturulan yapay tepeli ant mezarlardır. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-tumulus-5167/>. Erişim: 9 Nisan 2018.

konuşma teknikleri anlayışı olarak benimsenmeye devam etmiştir. Bu bağlamda retorik Antik kullanımında hem pragmatik hem de pedagojik bir anlama sahiptir. Ortaçağ'da ise dini metinleri yorumlama ve dini metinleri etkili bir şekilde dinleyiciye ulaştırma çabasında retorik yine pragmatik olarak kullanılırken, üniversitelerde de retorik temel derslerden biri olarak yer almıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise retorik üniversitelerin *speech communication* (konuşma iletişimi) bölümleri ile ve yeni gelişen kent kültürüyle birlikte etkili ve doğru konuşmanın önemli bir aracı olarak görülmeye ve bu anlamda teorik önemini korumaya devam etmiştir.³

“Klasik dönemden sonra retorik hem insan varoluşunun hem de toplumsal yaşamın her yönüyle sürdürülmesinin merkezi bir ögesi olarak geri dönüşü için 20. yüzyılı beklemek gerekmiştir (Özdemir-Taştan, 2012, s. 10).” 20. yüzyılda pozitivist paradigmanın sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte, sosyal bilimlerde hâkim olmaya başlayan anti-pozitivist duruş “dilbilimsel dönemeç” (Maigret, 2012, s. 144) olarak adlandırılan bir dönemi başlatmış ve belli bir süre ihmal edilen retorik teorisi yeniden değer kazanmış, ancak yeni retorikçiler retorik klasik geleneğinden de beslenerek alanını ve anlamını genişletmişlerdir.

20. yüzyılın ikinci yarısında öncelikle Kenneth Burke (1969a; 1969b)⁴, retorik anlamını konuşmacının dinleyiciyi iknâ etmesinden konuşmacı ile dinleyici/okuyucu arasında bir işbirliği ile özdeşleşmeye doğru dönüştürmüştür. Buna göre, konuşmacı dinleyicinin kendisiyle özdeşlik kurmasını sağlayarak, ortak anlamları, sembolleri ve böylece birlikte hareket etme yollarını retorikle sağlamış olur (Bitzer, 1981, s. 234). Farklı

³ Klasik retorik teorisini oluşturan ya da anlatan kaynaklar için bkz. Aristoteles (2014). *Retorik* (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; Platon (1999). *Gorgias ya da retorik üzerine* (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: Kaf; Dürüşken, Ç. (1995). *Antik çağda doğan bir eğitim sistemi rhetorica: Roma'da rhetorica eğitimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları; Herrick, J. A. (2000). *The history and theory of rhetoric: An introduction*. Boston: Allyn&Bacon; Kennedy, G. A. (2001). *Classical rhetoric*, Thomas O. Sloane (Ed.), içinde, *Encyclopedia of rhetoric* (s. 92-115). New York: Oxford University Press; Murphy, J. J., Katula, R. A., Hill, F. I., Ochs, D. J. (2003). *A synoptic history of classical rhetoric*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.; Theodorakopoulos, V. Th. (2004). *Attika retorikine giriş* (S. Sandalcı, Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. Köker, E. (2005). *Kitapta kurutulmuş çiçekler ya da sözlü kültür üzerine düşünceler*. Ankara: Dipnot Yayınları.

⁴ Yeni retorik teorisinin oluşumuna en büyük katkıyı yapan Kenneth Burke'nin 1945 ve 1950 yıllarında yazdığı *Güdülerin grameri* (*Grammar of motives*) ve *Güdülerin retorik* (*Rhetoric of motives*) adlı çalışmalarıdır. Burke, bu eserlerinde tüm söylem biçimlerini retoriksel analizin bir nesnesi olarak ele almış ve güdüleri etkileyen söylem biçimlerini ortaya çıkarmayı sağlayan çok sayıda yöntem ve kavram geliştirmiştir. Burke, Hitler'in iknâ teknikleri, İkinci Dünya Savaşı süresince tarafların propaganda faaliyetleri ve savaş sonrası dönemde reklamcılarının kullandığı taktikler üzerine odaklanmıştır (Bizzell ve Herzberg, 1990, s. 900). Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde yaşamış bir düşünür olarak Burke, insanların fiziksel olarak değil de sözle savaşabileceğini göstermeye çalışmış, bu nedenle retorik çalışma alanı olarak seçmiştir (Warnock, 2000, s. 77). Burke'nin yazdıkları büyük etki uyandırmış, beşeri bilimlerde “retoriksel dönüş” olarak adlandırılmıştır (Simons, 2004, s. 155).

alanlardan (sosyoloji, edebiyat, gazetecilik ve konuşma iletişimi) etkilenerik disiplinlerarası bir yaklaşım geliştiren Burke'nin retorik eleştirisi, söylemin doğruluk ya da yanlışlığı yerine, söylemin ve sembollerin işlevlerine odaklanmıştır. Buna göre retorik eleştirisinin görevi, bir retoriğin dünyayı yorumlama biçimlerini ve ne tür sembolik işleyişleri olduğunu açıklamak ve böylelikle, ötekileri, dünyayı benzer adlandırmalar içinde görmeye davet etme biçimlerini yorumlamaktır (Campbell, 2001, s. 503). Bu yeni anlamıyla retorik, klasik retorik teorisindeki tanımları da içererek, vurgusunu metnin eleştirisine doğru kaydıran ve metnin ortaya çıktığı bağlamı da dikkate alan bir araştırma alanı haline gelmiştir (Gill ve Wedbee, 1997). Retoriğin amacı, iknâ ile sınırlı olmaktan çıkıp her türlü anlam üretimine ve her tür sembolik eyleme yayılmış; insanların anlaşabilmek için ortaklıklar kurabilme çabalarında soyut ve evrensel kategoriler yerine günlük sorunlara uygun ve sağduyudan beslenen retoriksel mantığın önemi ortaya çıkmıştır (Özdemir-Taştan, 2012, s. 29; 75).

Yeni Retoriğin Kavramları

Retorikteki alan temelli dönüşün ortaya çıkışını anlayabilmek için öncelikle yeni retoriğin icat ettiği ya da dönüştürdüğü kavramlara bakmak gerekir. Yeni retoriğin kavramsal çerçevesini sunarken, Burke'nin klasik gelenekteki iknâ kavramını "özdeşleşme" olarak dönüştürmesi yeni retorik çalışmalarının başlangıcını işaret eden en önemli teorik gelişme olduğundan, öncelikle özdeşleşme meselesinin dayanakları üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

Burke'nin retorik teorisinin temelinde insanın ve dilin doğası hakkındaki görüşleri vardır. Burke'ye göre, insan sembol kullanan bir varlıktır (Burke, 1966, s. 3). Bilincinin açık olduğu her anda bir anlam ve sembol dünyasıyla karşı karşıya olan "insan, kendine ördüğü bu anlam ağı içerisinde aralıksız durum tanımlaması yapar, kendisinin ve başkalarının eylemlerini yorumlar, anlamlandırır ve bu anlamlar temelinde eylemler gerçekleştirir (Çebi, 2008, s. 185)." Burke'ye göre bu anlam ağı içerisinde tüm kavram ve semboller, dünyayı algıladığımız bir tür filtre olmaya başlar (Herrick, 200, s. 227). Buna göre, tüm kavramlar ya da tüm dil kullanımı bazı gerçekliklerin seçilip bazılarının dışarıda bırakılması sonucu oluşan bir gerçeklik temsilidir. Dolayısıyla insanın dil kullanımındaki bu süzgeçten geçirme işlemi Burke, *kavramsallaştırma filtresi (terministic screens)* olarak adlandırmıştır (Burke, 1966, s. 45).

Burke, bu görüşlerinden yola çıkarak bir sembolik eylem kuramı geliştirmiş; dili bir eylem ve performans olarak tanımlamıştır. Buna göre, eylem ve hareket ayrımı yapan düşünür, eylemin sembolik, hareketin ise hayvani nitelikli; eylemin bilinçli, hareketin bilinçsizce yapıldığını söylemiştir (Burke, 1969a, s. 59). Burke, sembolik eylem olarak tanımladığı dilin aynı zamanda retoriksel olduğunu da ifade etmiştir. Dil, yalnızca doğruları, deneyimleri ya da düşünceleri aktarmaz. Daha ziyade, bize bazı şeylere bakmamızı bazı şeyleri ise görmezden gelmemizi dikte eder. Herhangi bir kavram setini,

bir nesneyi, olay ya da kişiyi tanımlarken aynı anda bazı unsurlara olan yakınlığına, ötekilerden ise uzaklığına dikkat çekilir. Dolayısıyla, dil bütünüyle, doğası gereği retoriksel ya da stratejiktir (Herrick, 2000, s. 227).

Burke, özdeşleşme kavramı ile yeni retorik alanının sınırlarını çizer. Özdeşleşme, dolaylı olarak bölünmüşlük göstergeleriyle aynı göstergelere sahiptir. Özdeşleşme, bölünmüşlük/ayrılık var olduğu için vardır; bölünmenin tam tersidir ve bölünmeyi telafi edicidir. Konuşmacı, topluluklar arasındaki ayrılıklardan yola çıkarak belli bir topluluğu birleştirir ve dinleyiciyi biçimsel özdeşleştirmeler kullanarak iknâ eder. Konuşmacının iknâ davranışları, dinleyicinin kendisini konuşmacının ilgi alanları/ilgileri/çıkarları ile özdeşleştirmesini amaçlamaktadır; konuşmacı kendisi ile dinleyici arasında uyum kurarak ilgilerin özdeşleşmesini sağlamaya çalışır (1969b, s. xiii; 22; 46). Dolayısıyla, dili birlikte hareket etme aracı olarak kullanan insanlar, özdeşleşme yoluyla kendilerini yöneten ve insan ilişkilerini biçimlendiren çeşitli kolektif kimlikler geliştirir (Heath, 2006, s. 376). Böylece Burke'ye göre retorik, insanları ve onların içinde bulunduğu bağlamlarını ya da durumlarını biçimlendiren ve değiştiren sembollerini kullanarak, kendimizi ve topluluklarımızı tanımladığımız sembolik anlamları; insani güdü ve eylemleri anlamamıza yardımcı olur (Herrick, 2000, s. 225). Retoriğin araştırma alanı da hem belli bir topluluk içindeki uyumu yaratan hem de topluluklar arasındaki bölünmeleri/ayrılıkları koruyan ideolojik özdeşleşmenin sembolik anlamlarıdır (Bizzell ve Herzberg, 1990, s. 900).

Burke'yi takiben gelişen yeni retorik teorisinde Herrick'in (2000) sınıflamasıyla üç yönelimde çalışmalar yapılmıştır. Bunlar; *retoriksel durum, dramaloyun ve anlatı* odaklı çalışmalar; *argüman, dinleyici ve bilim* odaklı çalışmalar ve *söylem, iktidar ve toplumsal eleştiri* odaklı çalışmalardır. İlkinde, Burke, Bitzer, Bormann ve Fisher retoriğin üretildiği sembolik, toplumsal ve kültürel bağlamlar ile retoriğin anlatı yapıları gibi konulara odaklanmışlardır (s. 224). Toulmin, Perelman, Grassi ve Habermas'ın yer aldığı ikinci gruptaki teorisyenler, günlük argümanların mantıksal yapılarını açığa çıkarmaya, belli argümanlar içindeki değerlerin yerlerini göstermeye, belli koşullar altında hangi argümanların en adilane biçimde geliştirilebileceği üzerine bir teori ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu entelektüel çabanın amacı çağdaş toplum için söylem pratikleri geliştirmek ve böylece insanın toplumsal hayatının niteliğini geliştirmektir (s. 196). Üçüncü grupta –doğrudan değil “zımni olarak” retorik teorisiyle ilişkisi bulunan (Gaonkar, 2002)- Foucault, Derrida ile feminist araştırmacılar iktidarın doğası, bilginin kaynakları ve toplumsal yaşamın yapıları gibi konular üzerine çalışmışlardır⁵ (Herrick, 2000, s. 248).

⁵ Yukarıda bahsi geçen temel çalışmalar için bkz. Burke, K. (1969a). *Grammar of motives*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press; Burke, K. (1969b). *Rhetoric of motives*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press; Perelman, C. ve Olbretchs-Tyteca, L. (1971). *The new rhetoric. A treatise on argumentation* (J. Wilkinson ve P. Weaver, Çev.). Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame

Herrick'in yaptığı sınıflamada Burke ile birlikte birinci grubu paylaşan araştırmacılardan Bitzer (1999, s. 218-219), retorikğin üretildiği bağlama ve duruma odaklanmıştır. Bitzer'e göre retorik durumsaldır. Bu sadece bir konuşmanın geçtiği yerdeki bağlamsal kavrayış demek değildir. Bağlamsal anlam insani iletişimin genel bir koşuludur ve retoriksel durumla aynı anlamda değildir. Retorik, konuşmacı, dinleyici, konu ve iletişimsel amacın etkileşiminden oluşan bir ortamda ortaya çıkar. Retoriksel söylem, kendisini oluşturan/üreten durumdan retoriksel bir karakter temin eder. Buna göre, bir retorikğin ortaya çıkmasını sağlayan bir takım gereklilikler söz konusudur. Buradan hareketle Bitzer, bir durumun retoriksel olmasının anlamını şöyle özetlemiştir: Retorik söylem bir duruma karşılık olarak, bir diğer deyişle, bir soruya cevap olarak ya da bir soruna çözüm olarak ortaya çıkar; bir konuşmaya durum tarafından retorik manâ yüklenir. Bir sorunun, bir cevabın gerekli bir koşulu olarak ortaya çıkması gibi retoriksel durum, retoriksel söylemin gerekli bir koşulu olarak ortaya çıkar. Bir durum kendi gerçekliğini değiştirmeye meyilli bir söylemi ürettiği zaman ve söylem onu davet eden bir duruma uyan bir cevap olarak işlev gördüğü zaman retorikseldir. Dolayısıyla durum bir gerekliliğe karşılık olarak ortaya çıkan retoriksel yanıtı belirler.

Birinci gruptaki bir diğer araştırmacı Bormann, geliştirdiği fantezi teması analizinde, politik kampanyalar ve toplumsal hareketlerin iknâ çalışmalarını retoriksel vizyon içinde keşfetmeye ve analiz etmeye çalışmıştır. Bormann'a göre, büyük grupları kapsayan sembolik inşalar, imgesel retorik dil aracılığıyla paylaşılan fantezilerle inşa edilir (2001, s. 697). Bir retoriksel vizyonun ortaya çıkışı "yeni" tanımlayıcı kavramlarla sağlanır (Bormann, 1973, s. 143-144). Bormann'ın teorisinin asıl çıkış noktası dinleyici, kanal/araç ya da durum değil, mesajdır. Zira Bormann, geniş bir grup insanın paylaştığı, harekete geçmek için gerekli olan ortak motivasyon, duygu ve anlamlandırmalar üzerinde durmuştur. Dolayısıyla mesaj dramatik biçimde kahramanlar, hainler, senaryolar ve sahnelerle doludur (Cragan ve Shields, 1977, s. 274).

Yeni retorik teorisinin başlıca ilgi alanlarından bir diğeri de argümanlardır. Argümantasyon üzerine çalışan retorik teorisyenleri, "rasyonel anlatım krizine mantık, rasyonel konuşma ve argümantasyon üzerine yürüttükleri tartışmalarla yanıt vermeye çalışmış, bu tartışmalarda alternatif bir düşünce, konuşma ve tartışma yolu olarak

Press; Toulmin, S. E. (2003). *The uses of argument*. New York: Cambridge University Press; Bitzer, L. F. (1999). The rhetorical situation. John L. Lucaites, Celeste M. Condit ve Sally Caudill (Ed.), içinde, *Contemporary rhetorical theory a reader* (s. 217-225). New York: The Guilford Press; Bormann, E. G. (1973). The Eagleton Affair: A fantasy theme analysis. *Quarterly Journal of Speech*, 59 (2), 143-159; Fisher, W. R. (1989). *Human communication as narration toward a philosophy of reason value, and action*. University of South Carolina Press; Grassi, E. (2001). *Rhetoric as philosophy: The humanist tradition*, Southern Illinois University Press. Ayrıca bu temel çalışmaların ve retorikçe "zımni dönüş" olarak adlandırılan teorisyenlerin çalışmalarının anlatıldığı iki temel kaynak için bkz. Bizzell, P. ve Herzberg, B. (1990). *The rhetorical tradition: Readings from classical times to the present*. Boston: Bedford Books of St. Martin's; Herrick, J. (2000). *The history and theory of rhetoric: An introduction*. Boston: Allyn&Bacon.

retoriğe yönelmişlerdir (Özdemir-Taştan, 2012, s. 65).” İkinci gruptaki argümantasyon üzerine çalışan araştırmacılardan Perelman’ın katkısı, Burke’nin ardından retoriğin temel işlevlerini genişletmiştir. Perelman, retoriği teori ve pratik olarak, politik ve diğer insani alanlarda dinleyiciyi inandırmayı ve onu iknâ etmeyi amaçlayan tüm argümantasyonlar biçiminde kavramaktadır (Bitzer, 1981, s. 226). Ahlaki iddiaların, değerler üzerinde çok az uzlaşının olduğu bir kültürde nasıl rasyonel olarak kanıtlanabileceği üzerine düşünen Perelman ve Olbrechts-Tyteca (1971), ahlaki bilginin farklı türden bir bilgi olduğunu varsaymış ve formel mantığın akıl yürütme biçimleri dışında değerler alanındaki akıl yürütme biçimleri üzerine düşünmüşlerdir.

Perelman ve Olbrechts-Tyteca’nın retorik teorisini anlayabilmek için dinleyici teorisine bakmak gereklidir. Retorik, iç içe geçmiş olan dinleyici ve argümantasyon kavramlarından ayrılamaz. Dinleyici onların teorisinde -fikirlerin aleni olarak test edilmesi yoluyla- konuşmacıyla eşit rol oynamaktadır (Herrick, 2000, s. 197). Öyle ki, konuşmacı seslendiği dinleyiciyle kurmak zorunda olduğu bağ nedeniyle konuşma/metin dinleyiciye uyumlu biçimde geliştirilir. Perelman (1986-1987, s. 704-705), her kanıtlamanın inandırmaya çalıştığı ya da seslendiği bir dinleyici kitlesi olduğu için istediği teze katılmada seçme özgürlüğüne sahip bir dinleyici kitlesinin benimsediği varsayılan ya da dinleyicinin geliştirmesi istenen öncüllerden yararlanılabilecek tezleri bilmenin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle konuşmacı dinleyici kitlesinin düşünce ve inançları hakkında bilgi edinmek ve bunları düşünmek durumundadır.

Argümantasyon üzerine çalışan bir diğer teorisyen Toulmin, “analitik argüman karşısında pratik akıl ve pratik argüman”ı savunmuştur (Özdemir-Taştan, 2012, s. 73). Toulmin, felsefi muhakemenin pratik, belirsiz ve olasılıklı konular yerine ideal ve kesinliği olan konulara yaslanmasını eleştirmektedir (Hill, 2000, s. 333). Formel mantığın doğruyu kurmada olasılıklı argümandan daha üstün görülmemesi gerektiğini savunan Toulmin’in amacı, kesinliği olmayan hukuk, ahlak gibi alanlardaki argümanlara formel mantığın katı yaklaşımını genişletmektir. Buna göre, mantığın klasik yöntemleri bu alanlara uygulanamaz. Toulmin’e göre “gerçek/hakikat” bir topluluğun inandığı şeye göre belirlenerek geliştirilen kriterlere bağlı olan sosyal bir fenomendir (Bizzell ve Herzberg, 1990, s. 914-915). Dolayısıyla Toulmin, argümanların özelliklerinin farklı alanlara göre değişiklik gösterebileceğini, dolayısıyla argümanların “alan-bağımlı” olduğunu belirtmektedir (2003, s. 15). Özetle, Toulmin de Perelman gibi retoriksel bir mantık anlayışını benimsemekte ve herhangi bir argümanın geçtiği bağlam ya da durumun tarihsel, antropolojik değişkenlerinin sistematik mantık çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini söylemektedir (Hill, 2000, s. 332).

Gaonkar (2002, s. 205-206), retoriği genel bir söylem teorisi olarak ya da metin analizlerinde bir eleştiri aracı olarak gören 20. yüzyılın ikinci yarısındaki retoriğe açık dönüşün yanında bir de zımnî dönüş olduğunu belirtmiştir. Buna göre, anti-pozitivist bilim paradigmasından yorumsamacı sosyal bilime ve ideoloji ve iktidar çalışmalarına

kadar ortaya çıkan yaklaşımları retoriğe zımni dönüş olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu dönemde dil üzerindeki çalışmalar, bireylerin ve grupların iktidar/güç kazanmak için iknâ edici söylem ve stratejilere olan ilgisinin canlanmasına yol açmıştır (Herrick, 2000, s. 246). Perelman ve Olbrechts-Tyteca'nın ve özellikle Toulmin'in argümantasyon çalışmalarını izleyerek, argümantasyona dayalı bir "rasyonel uzlaşım"/"iletişimsel rasyonellik" ve buna bağlı bir "ideal konuşma durumu" geliştiren Habermas zımni dönüşün temsilcilerinden biridir.

Herrick'in yaptığı sınıflamada üçüncü gruptaki *söylem, iktidar ve toplumsal eleştiri* odaklı çalışmaların temsilcileri Foucault ve Derrida da zımni olarak retorik çalışmaları içerisinde değerlendirilen teorisyenlerdir. Derrida ve Foucault'un çalışmalarında da retorik spesifik olarak yer almamaktadır. Bizzell ve Herzberg (1990, s. 902), Derrida ve Foucault'un retorik teorisiyle ilişkilendirilmesinin nedenini düşünürlerin konumlarının felsefe ile retorik arasındaki asırlık çatışmada retoriksel tarafa uygun olmaları olarak göstermişlerdir. Zira felsefe soyut düşünme ve mutlak doğru hakkında bilgiyi çözümlenmeye çalışıp dili doğru iletişim ya da doğruyu bozan bir araç olarak değerlendirirken, retorik somut insani ilişkiler içindeki olasılıklı bilgiler ve rızanın keşfedilmekten ziyade yaratıldığı üzerinde durmuştur. Dolayısıyla, Bizzell ve Herzberg'e göre, bu çatışmada Foucault ve Derrida'nın bakış açıları açık bir şekilde retoriksel olmasa da, kesin olarak anti-felsefidir. Bu bakımdan Foucault'un söylem çalışmaları ile Derrida'nın yapısöküm teorisi zımni olarak yeni retorik çalışmaları ile ilişkilendirilmiştir.⁶

⁶ Foucault, Kelimeler ve Şeyler (2006) ve Bilginin Arkeolojisi'nde (2014) bilginin söylem tarafından yaratıldığını savunmuş ve söylemin toplumsal pratikleri kontrol etme mekanizması ve bilginin denetimi aracılığıyla kurumsal iktidarın korunması olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Pek çok retorik teorisyeni, retoriğin epistemolojik statüsü konusunda da Foucault'un katkısını yazmıştır. Ancak bu katkı bir parçalanma olarak önemlidir. Retorikçiler, felsefi bir soru olarak, retorikle bilgi ilişkisini sorgulamışlardır. Ancak Foucault, bu soruyu genişleterek, söylem-bilgi ilişkisini tarihsel bir soru olarak ele alır (Blair, 1995, s. 155). Dili, bizi eyleme yönelten durumlarımızın bir kavrayışı olarak ele alan Foucault, iktidar kavramını incelerken, iktidar uygulamasından bahsedebilmek için çeşitli ilişkiler, açık stratejiler ve rasyonel teknikler üzerinde durur. Foucault, çağdaş toplumda iktidar kavramını yeniden tanımlayarak retorik ve iktidar arasında bir ilişki olduğunu öne sürer. Ona göre iktidar, bir kişinin diğeri üzerinde kurduğu bir tahakküm değil, uygun koşullar oluştuğunda biri ya da kolektif bir insan topluluğu tarafından diğeri uygulanabilme kapasitesidir (Foss, Foss ve Trapp, 2002, s.369). Derrida ise iletişimle, iknâyla ya da söylem yapısıyla bile ilgilenmemiştir. Dildışı hiçbir bilginin olmadığını söyleyen Derrida, bu bakış açısıyla Foucault'a yakındır. Ancak Foucault'dan dili, kendisini ve göndergesel olmasını aşan biçimde ele almasıyla farklılaşır (Bizzell ve Herzberg, 1990, s. 917). Anlamın bir linguistik gönderge olduğu düşüncesinin bir yanığı olduğunu belirten Derrida'ya göre (2002) metin, görünürde olan göndergesinden uzaklaşarak durumundan ve yazarının niyetinden uzaklaşır. Metni okumayı mümkün kılmayı amaçlayan yorumcuların tersine, Derrida onu okumayı olanaksız kılmak ister. Metnin mesajını kurmada başarılı olduğunu varsaymaz. Bunun yerine, Derrida'nın stratejisi, metnin bir etkide bulunmadığını göstermektedir. Kısacası, Derrida metnin anlamını yeniden kurmaz; fakat onun yerine onu söker (*deconstruct*). Sökme (*deconstruction*), yalnızca, metnin işe yararlığına dair nasıl bir duygu verdiğini açığa çıkarmaz, fakat aynı

Üçüncü grup içinde, yeni retorik teorisine en önemli katkıyı feminist araştırmacılar yapmış ve bu katkıyla birlikte bir Feminist Retorik Teorisi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kadınlar, toplumsal bir grup olarak kendi dil kullanımlarını incelemişlerdir. 1970'lerin ortalarından itibaren, çeşitli araştırmacılar kadınların ve erkeklerin dil kullanımlarındaki farklılıklara odaklanmışlardır. Helene Cixous, Julia Kristeva gibi araştırmacıların çalışmalarında retoriksel analiz, iknâ aracılığıyla bilgi yaratan retoriksel eylem olarak işlev görmüştür (Bizzell ve Herzberg, 1990, s. 902).

Önde gelen temsilcileri Karen A. Foss, Sonja K. Foss, Cindy Griffin ve Karlyn Kohrs Campbell olan feminist retorik, kadın savunuculuğunu, ataerkil yapıların analizini, kadınlara özgü iletişim biçimlerini, kadınların dil kullanımlarını, kadınların retorik tarihini yeniden inşa etmeyi, kadınların retoriksel pratiklerini değerlendirmeyi ve kadınların konuşmacı olarak karşılaştıkları belirli durumlara ilişkin eleştirel yöntemler geliştirmeyi kapsar (Campbell, 2001, s. 301). Feminist retorikçilerin alana önemli katkılarından biri, Burke'nin özdeşleşme kavramı ile ilişkili olarak, *davetsel retorik (invitational rhetoric)* kavramını kullanmaları olmuştur. 1960'lardaki feminist hareketlerin oluşturduğu bilinç yükseltme gruplarında kadınların argümanlarını ortak akıl yürütme ile ve tümevarımsal olarak geliştirmeleri sonucunda feminist retoriksel perspektif, retoriği iknâ edici bir süreç olarak görmekten uzaklaşmıştır. Foss ve Griffin (1995), buna iknâ yerine "davetsel retorik" demişlerdir. Bu görüşe göre, bir kaynak tarafından iknâ edilme gerekliliği ya da varsayımı kabul edilmemektedir. Davetsel perspektif, konuşmacı ve dinleyici arasında daha eşitlikçi, konuşmanın özünde/doğasında var olan öz-belirlenimcilik temelinde bir ilişki yaratmıştır (Herrick, 2000, s. 265). Feminist retorik teorisyenleri, sistematik olarak retoriksel güce ulaşması engellenen her tür toplumsal grubun retoriksel pratikleriyle de ilgilenmişlerdir. Campbell, bu grupları güçlendirmeye motive edecek olan retoriksel tekniklerin farklı olduğunu savunmuştur. Böylece feminist perspektif, kadın olmayanları da içerecek biçimde toplumsal ve entelektüel bir gündemi olan bir retorik yönelim olarak alanını genişletmiştir (Herrick, 2000, s. 263).

20. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, retoriğin hayatın somut, pratik sorunlarına yönelik konularla ilgilenmesi, dinleyicinin verili/belirlenmiş iknâ edilmesi gereken bir öge olmaktan çıkıp konuşmacıyla aynı derecede önem kazanmaya başlamasını takiben, 1960'larla beraber ortaya çıkan siyasal ve toplumsal gelişmeler de yeni retorik teorisinin gelişimini etkilemiştir. 1965'ten itibaren yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla

zamanda bu yanılısımayı kasıtlı olarak devam ettiren retoriksel aygıtlara sahip olduğu bulunabildiği sürece, metnin kendisine karşı nasıl işe yaradığını da açığa çıkarır (Hoy, 1997, s. 59-60). Bu bakımdan yapışöküm teorisi çağdaş retorik teorisyenleri tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Ancak Herrick, "Derrida'nın yaklaşımı retorikle nasıl ilişkilidir?" sorusunu sorarak, bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: Retorik bize metinlerin kasıtlı yapılarını gösterirken, Derrida ve yapışöküm herhangi bir yazılı metinde eksiksiz, kasıtlı ya da bilinçli olarak anlamları kontrol edebilen bir yazar olmadığını gösterir. Bu anlamda, yapışöküm ya retorik çalışmalarının karşısında yer alır ya da belki, yeni retorik geleneği içinde açılan yeni bir yolun en ileri boyutudur (2000, s. 255-258).

beraber sosyal bilimlerde söylem, bilgi ve ideoloji odaklı çalışmalar retorik teorisine önemli katkılar sağlamıştır.

Retoriksel Metnin Genişlemesi: Eleştirel-Retoriksel Etnografi ya da Retoriksel Alan Çalışmaları

Yeni retorik çalışmalarının yeni toplumsal hareketlere ve yeni failere yönelimi retorik alanının alan temelli çalışmalara doğru genişlemesini sağlamıştır. Özellikle yükselen toplumsal hareketlerin söylemleri üzerine yapılan çalışmaların toplumsal hareketler retorikliği olarak bir alan yaratması ve feminist retorik araştırmacılarının çalışmaları, retorikliği yalnızca yazılı/tarihsel metinlerin çalışıldığı bir alan olmaktan çıkararak retorikğin ortaya çıktığı ana odaklanan çalışmaların üretilmesine olanak tanımıştır.

McKerrow ve St. John (2009, s. 321), yeni/eleştirel retorik çalışmalarının önemli özelliklerinden birinin, formel ya da kurala dayalı olmayan, değişken ve esnek yönelimli yöntemler kullanabilmeye uygun olması olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönelimlerin başlıca gelişmelerinden biri araştırmacıların nitel araştırma tekniklerini retorik çalışmalarında kullanmaları olmuştur (Middleton, Senda-Cook ve Endres, 2011, s. 386).

Bu alandaki çalışmaların yeni bir yöntemsel ve teorik perspektif sağladığının altının çizilmesi ve yeni isimlerle adlandırılmaya çalışılması 2011 yılında yayınlanan iki makale ile gerçekleşmiştir. Bu konudaki öncülüğü Aaron Hess *Eleştirel-Retoriksel Etnografi (Critical-Rhetorical Ethnography: Rethinking the Place and Process of Rhetoric)* başlıklı makalesi ile yapmıştır. Hess (2011), makalesinde retorik araştırmacılarının yazılmış/yayınlanmış/konuşulmuş metinler üzerine yaptıkları analizlere alternatif olarak, konuşmanın/metnin üretildiği/yayıldığı alanın kendisine ait özelliklerini deneyimleyerek ve gözlemleyerek yapılabilecek bir analizin önemine dikkat çekmiştir. Yeni retorik araştırmalarındaki eleştirel dönüşün yerel/yerli olana yönelimini etnografik araştırma yöntemleriyle ilişkilendiren Hess, buradan hareketle önerdiği teorik ve yöntemsel perspektifi makalesi kapsamında yaptığı alan araştırması örnekleriyle desteklemiştir. Hess, katıldığı sağlık savunuculuğu hareketlerinde doğrudan karar alma süreçlerinde ve savunuculuk aktivitelerinde bulunmuş ve bu süreçlerde yaşadığı bütün deneyimlerini ve yaptığı görüşmeleri kaydetmiştir. Hess (2011, s. 148), bu araştırma deneyiminden de yola çıkarak önerdiği eleştirel-retoriksel etnografinin, yalnızca metin analizi ile elde edilemeyecek retoriksel yapıları keşfetme olanağı sağladığını, bu anlamda alandaki metni üreten, yayan ve savunanların kavrayışlarını, sınıf, cinsiyet, etnisite gibi unsurların metnin üretimi, yayımı ve/veya savunuculuğu üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmeyi mümkün kıldığını söylemiştir.

Hess'in ardından Michael Middleton, Samantha Senda-Cook ve Danielle Endres (2011) aynı yıl yazdıkları makalede (*Articulating Rhetorical Field Methods: Challenges and Tensions*) eleştirel/yeni retorik araştırmalarındaki nitel araştırma yöntemlerini kullanan

çalışmaları inceleyerek, bu çalışmaların bir yöntem olarak kavramsallaştırılmadığına dikkat çekmişlerdir. Hess'in öncü çalışmasının ardından araştırmacılar, retorik araştırmaları içindeki bu yönelimi bu kez *retoriksel alan çalışmaları (rhetorical field methods)* olarak adlandırmışlardır.

Eleştirel retorik analizlerinde incelenen konuşmanın/metnin üretildiği koşullar, konuşmanın ortaya çıkarmaya çalıştığı anlamlar bakımından önemli görülmektedir. Middleton, Senda-Cook ve Endres (2011, s. 391-392), retoriği sosyal pratiğin bir parçası olarak gören bilim insanlarından (Bourdieu, 2005; Chouliarakı ve Fairclough, 1999; de Certeau, 2009; Fairclough, 2001; Rufo, 2003) hareketle, retoriği yalnızca metinle değerlendirmek yerine, metnin ve anlamın üretildiği maddi bağlamlar, toplumsal ilişkiler, kimlikler, bilinçler/anlayışlar ve anlamı üreten konuşmacılar ve dinleyiciler arasında birlikte inşa edilen (birbirleriyle ilişkili) retoriksel eylemlerin bir birleşimi olarak değerlendirmek gerektiğini söylemektedir. Buradan hareketle, yakın zamanda retorik üzerine çalışan araştırmacıların benimsemeye başladığı, retoriği doğal ortamında (in situ) incelemeyi sağlayan katılımlı gözlem gibi yöntemlerin kullanıldığı retoriksel alan çalışmalarının, çeşitli özdeşlikler ve anlamlandırmalarla biçimlenen "*güncel*" retorik ("*live*" rhetoric) hakkında daha detaylı veri sağladığını vurgulamışlardır.

Eleştirel retorik analizleri, performans çalışmaları (performance studies) ve etnografi araştırmalarının pratik ve teorik bir sentezi olarak retoriksel alan çalışmaları, önceden gerçekleşmiş/yazılmış konuşmalar/metinler üzerine değil, güncel retoriği (live rhetorics) anlayabilmek için yürütülmektedir. Mekânın ürettiği anlamlar, fiziksel koşullar, etkileşim içindeki birey ve topluluklar, "an"a bağlı seçimler retoriksel alan çalışmalarının odaklandığı konulardır (Middleton, Senda-Cook ve Endres, 2011, s. 388). Bu bağlamda, retoriksel alan çalışmaları, retoriğin doğal ortamında karmaşık ve tartışmalı durumlarına odaklanarak, sosyal bir pratik olarak nasıl meydana geldiğini gösterme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla bu yaklaşım metnin resmedildiği kadar basit olmadığını savunmaktadır (Middleton, Senda-Cook ve Endres, 2011, s. 402).

Middleton, Senda-Cook ve Endres'in makalelerinde sıraladıkları nitel araştırma yöntemlerini kullanan bu alandaki çalışmalar, toplumsal hareketlerin eylemlerinden (Katriel, 1987; McCormick, 2003; Pezzulo, 2003; Sprain, Norton ve Milstein, 2009; Endres, Sprain ve Peterson, 2009; Garlough, 2012) çeşitli anma mekânlarının ürettiği retoriğe (Blair, Jappeson ve Pucci, 1991; Katriel, 1993; Dickinson, Ott ve Aoki, 2005; 2006; Hasian ve Wood, 2010) ve çeşitli siyasal kampanyalara (Benson, 1981; Simonson, 2010) kadar farklı alanlara yayılmıştır. Bu çalışmalardan birkaçını örneklemek gerekirse, örneğin, Dickinson, Ott ve Aoki (2005), bir tarih müzesi olan Buffalo Bill Müzesi'nin beyazlık ve erkekliği yeniden ürettiği iddiasından yola çıkarak, mekânın retoriğini incelemişlerdir. Araştırma kapsamında her bir araştırmacı, iki haftalık gözlemlerde bulunarak müzede 20 saat geçirmiştir. Araştırmacılar, katılımlı gözlemin yanında müzenin arşiv defterinden notlar almışlar ve müze yetkilileriyle görüşmeler yapmışlardır. Tarih müzelerinin

toplumsal/kolektif bellek ve ulusal kimlik inşasını sağlayan retoriksel işlevlere sahip mekânlar olarak ele alındığı çalışmada, Buffalo Bill müzesinin Anglo-Amerikanlar'la yerli Amerikanlar arasındaki şiddetli çatışmayı karnavalize ettiği görüşü ortaya konulmuştur. Dickinson, Ott ve Aoki (2006), daha sonra bir Amerikan yerlileri müzesinin retorığı üzerine yaptıkları çalışmada da yine katılımlı gözlem tekniği ile veri toplamışlar ve bu çalışmalarında tarihsel ve deneyimsel alanlar olarak müzeleri retoriksel bir metin olarak ele almışlardır.

Sprain, Norton ve Milstein (2009) ise toplumsal hareketlerin imaj politikalarındaki retorik kullanımlarına odaklandıkları çalışmalarında, "Toplumsal hareketlerin inşasında imaj politikalarını kullanmanın önemi nedir?" sorusunu cevaplandırabilmek için çevreci bir hareketin faaliyetlerini incelemişlerdir. Bu doğrultuda, grubun bazı eylemlerinde katılımlı gözlemci olarak bulunmuş, katılımcılarla görüşmeler yapılmış, yapılan konuşmalar, bu eylemlerin medyada yer alma biçimi, organizatörler tarafından oluşturulan eylem raporları analiz edilmiştir. Katriel de (1987) İsrail gençlik hareketlerinin ABD'de yaptığı geleneksel ateş gösterilerinin ürettiği retorik etkiyi incelemiş; bunun için ateş gösterilerine katılmış, bu etkinliklerdeki gençlerle görüşmüş ve İsrail gençlik hareketleriyle ilgili belgeleri incelemiştir.

Simonson (2010), 2008'deki ABD Başkanlık Seçimlerinde Barack Obama'nın kampanyasında 12 gün bizzat çalışarak tam katılımlı gözlem yapmış ve kampanyanın retorığının doğal ortamında nasıl üretildiğini araştırmıştır. Telefon görüşmeleri, stant çalışmaları, kapı-kapı oy isteme çalışmaları gibi çeşitli etkinlikler ve toplantılar içinde bulunarak gözlem yapan Simonson, McGee'nin (1975) "performatif eleştirelilik" kavramından ve Benson'un öncü çalışmasından esinlenmiştir. Benson, 1981 yılında yayınlanan çalışmasında, ABD'de bir Kongre üyesi aday için çektiği reklam filmleri sürecinde yaşadıklarını, oto-etnografik bir tarzda anlatarak eleştirisini yapmıştır.

Yeni/eleştirel retorik alanında Türkçe literatürdeki çalışmalara bakıldığında ise alanda az sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan biri İnan Özdemir'in (2005) 1980 sonrasında TBMM'deki iletişim özgürlüğü konusunda yapılan tartışmaları incelediği yüksek lisans tezidir. Bir başka yüksek lisans tezi olan Emel Uzun'un (2008) çalışması ise Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarında demokrasi retorığını incelemiştir. Türkçe literatürdeki diğer çalışmalar Halise Karaaslan-Şanlı'nın (2010) 1980'lerden itibaren gelişen politik retorik yaklaşımlar temelinde, Hasan Ali Yücel'in konuşmalarını ulusal kimlik inşası bağlamında incelediği doktora tezi ile Özdemir-Taştan'ın (2012) toplumsal hareketler retorığı bağlamında, retoriksel bir durum olarak ele aldığı 1970'li yıllarda faaliyet gösteren Devrimci Yol dergisinin retorığını incelediği doktora tezidir. Türkçe literatürdeki bu öncü çalışmalar, yeni retorığın analiz perspektifinin bir gerekliliği olan bağlamsal kavrayışı benimsemiş ve analizlerinde bu kavrayışın önemine dikkat çekmişlerdir (Özdemir, 2005, s. 17-18; Uzun, 2008, s. 82; Karaaslan-Şanlı, 2012, s. 32; Özdemir-Taştan, 2012, s. 20). Örneğin Uzun (2008, s. 82),

çalışmasında eleştirel retorik analizi gereği konuşmaların, konuşmanın kendisi, konuşmacı ve konuşmanın yapıldığı yer bağlamında bir arada değerlendirilmesi gerektiğini belirterek, bağlamsal özelliklerin konuşmanın retoriksel yapısını değiştirdiğine vurgu yapmış ve yaptığı analizde, öncelikle Turgut Özal'ın konuşmalarının geçtiği ortamların/mekânların özelliklerini açıklamaya girişmiştir. Aynı şekilde Karaaslan-Şanlı da (2012, s. 32), eleştirel retorik analizlerinde bağlamsal unsurların daha vurgulu biçimde ele alındığını hatırlatarak, çalışmasında Hasan Ali Yücel'in konuşmalarının geçtiği mekânların özelliklerini anlatmıştır. Özdemir-Taştan ise (2012, s. 20; 27) Bitzer'e atıfta bulunarak, retoriksel iletişimin durumsallığına, bir diğer ifade ile retoriksel iletişimin gerçekleştiği andaki durumuna ve bu anın gerekliliklerine işaret ederek, Devrimci Yol dergisinin retoriklerini incelediği çalışmasında, derginin faaliyet gösterdiği 1970'li yılları retoriksel bağlam olarak ele almış ve analizine bu dönemin ekonomik, politik ve toplumsal özelliklerini açıklayarak başlamıştır.

Türkçe literatürdeki bu öncü çalışmaların ardından, bu makalenin yazarının yaptığı doktora tezinde, retorikğin üretildiği anı doğrudan deneyimleyerek, bağlamsal özelliklere dair daha derinlikli veri elde edebilme olanaklılığını araştırma niyetiyle üretilmiş/yaşanmış retoriksel metinlerin yerine güncel retorikçe odaklanılmıştır. *Retoriksel alan çalışmalarını* takip eden söz konusu çalışmada (Ünlü, 2016), 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimine katılan üç adayın (Recep Tayyip Erdoğan, Ekmeleddin İhsanoğlu, Selahattin Demirtaş) seçim kampanyalarında üretilen retorik ele alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Seçimini retoriksel durum olarak ele alan çalışma, kampanyaların tamamını retoriksel bir metin olarak değerlendirmiştir. Adayların seçim kampanyaları kapsamında düzenlenen, kampanya tanıtım toplantıları, araştırma kapsamına alınan miting konuşmaları ve resmi propaganda konuşmaları retoriksel analiz için seçilmiştir. Çalışmada, seçilen üç ilde (Diyarbakır, İstanbul, İzmir) adayların gerçekleştirdikleri miting ya da şehir gezi ve toplantılarında⁷ bulunarak katılımlı gözlem tekniğiyle veri toplanmış, kampanyaları hazırlayan, yürüten çalışanlarla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve adayların konuşma metinleri ile birlikte tüm bu verilerin eleştirel retorik analizi gerçekleştirilmiştir. Böylece araştırmacının retorikğin üretildiği doğal ortama bizzat katılımıyla ve doğrudan retorikçi üreten aktörlerin de araştırmanın bir parçası olmasıyla üretilen retorikçe ilişkin –örneğin, miting alanlarının organizasyonu, düzenlenişi, denetimi, dinleyici tepkisinin ve katılımının özellikleri, konuşmacının konuşma metnindeki inşasının yanında alandaki inşası gibi- yazılı olmayan/sözle ifade edilmemiş bağlamsal veriler elde edilmiştir.

⁷ Adaylardan Ekmeleddin İhsanoğlu miting yapmadığı için, belirtilen illerde yaptığı şehir gezileri ve toplantılarında gözlem yapılmıştır.

Alan Temelli Dönüşün Teorileştirilmesi: Katılımcı Eleştirel Retorik

Hess'in eleştirel-retoriksel etnografisi ile Middleton, Senda-Cook ve Endres'in, retoriksel alan çalışmalarını ilk kez adlandırdıkları çalışmalarının ardından bu dört araştırmacı bir araya gelerek alanda pek çok araştırma örneği olan, ancak adı konulmuş bir yöntem olarak var olmayan bu yönelimi teorileştirmeye karar vermişlerdir. Araştırmacılar, bunu yaparken alanda var olan çalışmaların yanında kendi araştırma deneyimlerinden de bu teorileştirme girişiminde yararlanmışlardır. Retorik teorisi içinde yakın dönemde yaygınlaşmaya başlayan alan-temelli dönüş (field-based turn) içindeki retorik araştırmacıları, mekânların/alanların retoriksel etkileşim içinde nasıl mübadele edildiğini, mekânların/alanların kendisinin retoriksel olarak o mekânların/alanların "yerlileri" tarafından yaratılmasında nasıl rol oynayabileceğini araştırmışlardır. Middleton, Hess, Endres ve Senda-Cook hazırladıkları kitaplarında (2015), bu yönelimi *katılımcı eleştirel retorik* (*participatory critical rhetoric*) olarak kuramlaştırmışlar ve bunun temel üç varsayımından bahsetmişlerdir. Buna göre katılımcı eleştirel retorik, retoriksel bir analize sağlayacağı katkılar için başlıca varsayımları şöyledir;

Metin toplumsal pratikler, edimler (performances) ve bağlamlar içine gömülüdür. Dolayısıyla, alan araştırmasının alan notları ve diğer dokümanlardan oluşan bileşenleri metni oluştururken, bunlar bir sosyal ve retoriksel sahnenin karmaşık doğasının sadece kısmi bir kavrayışıdır ve metnin doğal ortamında, belirli bir süre içinde nasıl üretildiği ve inşa edildiği katılımcı eleştirel retorikle ortaya çıkarılabilir (s. 15).

Katılımcı bir epistemoloji retoriksel teori ve eleştiriyi genişletir. Böylece içeridekilerin/yerlilerin perspektifine ve retoriksel nasıl ve neden icra edildiğine yönelik bilgi elde edilir (s. 18).

Katılımcı eleştirel retorik ile retoriksel ifşa kesişimsel bir kavrayış olarak ele alınır. Sadece basit olarak kelimelerden oluşmayan retoriksel sergilendiği anda katılımcı bir yöntemle orada bulunan araştırmacı, kelimeler, mekânlar, bedenler ve bağlamlar arasındaki karmaşık kesişim noktalarının ortaya çıkarılmasını sağlar (s. 19).

Dolayısıyla katılımcı eleştirel retorik, retoriksel eleştirinin dikkatinden uzun yıllar dışlanmış olan günlük hayatın içindeki günlük retoriksel pratiklerin işleyişine odaklanmaktadır. Bu bağlamda retoriksel yapıların ortaya çıktığı doğal ortamında her türlü bileşeni irdeleyebilmek için geniş bir teorik ve metodolojik perspektif sunmaktadır. Bu yöntemle araştırmacı, retoriksel süreçlere tam katılım sağlayarak retoriksel üretenlerden biri de olabilmekte ya da yalnızca katılımlı gözlem tekniğiyle gözlemlediklerini de veri olarak kullanabilmektedir. Dolayısıyla bu yöntemi geliştiren araştırmacılar Middleton vd. (2015, s. xxii), katılımcı eleştirel retorik önceden belirlenmiş

araçları ya da katı kuralları olan bir yöntem değil, daha çok retoriksel söylemi üretenlerin kavrayışlarını ve retoriksel üretim süreçlerinin doğal ortamındaki işleyişlerini ortaya çıkarmayı sağlayan esnek bir yöntem olarak tanımlamışlardır.

Bu anlamda katılımcı eleştirel retorik, güncel (lived) retorikleri doğal ortamında irdeleyebilmek için, eleştirel retorik analizlerine teorik bir ilave olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, diğer retorik analizleri dışlayan bir yönelim değil, daha çok, ancak alan araştırması ile incelenebilmesi mümkün olan günlük, güncel, yerli/yerel ve kesişimsel retoriksel pratiklerin analizi için eleştirel retorik analizlerine yapılmış bir katkıdır. Böylelikle bu yöntem, nitel araştırma yöntemleri, etnografik yöntemler ve performans çalışmalarının yöntemleri ile metin, bağlam, retor/konuşmacı arasındaki ilişkiyi daha iyi kavramayı sağlamaktadır (Middleton vd., 2015, s. 159-160).

Sonuç

Retoriğin anlamının ve alanının genişlemesi retorik araştırmacılarının çalışma alanlarının da çeşitlenmesini sağlamıştır. Yeni retorik araştırmacıları toplumsal hareketlerin retoriğinden mekânların ürettiği retoriğe, kamusal konuşmalardan siyasal kampanyalara kadar her türlü konuyu çalışma alanı olarak seçmişlerdir. Yeni retorik araştırmacıları bu farklı alanlara yayılan çalışmalarında retoriğin üretildiği an ve bağlam üzerinde önemle durmuşlardır. Dolayısıyla bu yönelim, geçmişte (üretilmiş) olan retoriksel metin analizlerinin yanında, retoriğin üretildiği anda ve mekânda bulunarak yapılan analizlerin (live-güncel retorik) çoğalmasına neden olmuştur.

Middleton, Hess, Endres ve Senda-Cook yapılan bu araştırmaları incelemiş, nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı, araştırmacının retoriğin üretildiği ana katıldığı bu yönelimi teorileştirerek buna Katılımcı Eleştirel Retorik adını vermişlerdir. Araştırmacılara göre, Katılımcı Eleştirel Retorik, yeni retorik araştırmalarında benimsenen retorik analizleri dışlamayan, onları genişleten, esnek ve üretilen retoriği doğal ortamında ve üretildiği anda inceleyebilmeyi olanaklı kılan araştırma yöntemlerinin bütünüdür. Buna göre, retoriğin ortaya çıktığı an, içinde üretildiği mekân, bu mekânın içindekiler ve hatta retorik araştırmacısının bizzat kendisi retoriksel metnin birer parçası olarak görülmektedir. Dolayısıyla, katılımcı eleştirel retorik, eleştirel retorik analizleri ile çeşitli alanlarda özgün araştırmalar yapılabilmesi için araştırmacılara geniş bir perspektif sunmaktadır.

Eleştirel retorik analizini benimseyen birçok araştırma, retoriğin ortaya çıktığı “genel” siyasal, toplumsal, kültürel koşulların anlatılmasıyla ve üretildiği bağlamsal özelliklerin “an”ın meydana getirdiği/getirebileceği belirli özelliklerden kopuk biçimde açıklanmasıyla sınırlı kalmaktadır. Özdemir-Taştan’ın (2012, s. 18-21) sıralamasıyla retoriksel iletişim perspektifinin temel özellikleri; olumsal olması, konuşmacı ve dinleyicilerin iletişim anındaki durumlarına odaklanması, etkileşimi ve konuşmacı-dinleyici arasındaki duygudaşlığı önemseyen ve gerektiren bir niteliğe sahip olması ile

konusmacı ve dinleyicinin içinde bulunduğu durumu değiştirebilecek birer fail olarak ele alınmasıdır. Dolayısıyla, retoriksel iletişim perspektifinin sıralanan bu özellikleri ile uyumlu biçimde, retorikğin sadece yazılan metinden, hatta geniş bir ifade ile içinde bulunduğu toplumsal koşulların ürünü olarak ortaya çıkan bir metinden ibaret olmadığını vurgulayan katılımcı eleştirel retorik, retorikğin doğrudan doğal ortamına olan bir katılımı, anın koşullarına ve aktörlerine bağlı olarak nasıl inşa edildiğini, işletildiğini, geliştirildiğini ortaya çıkarabilecek metodolojik bir açılım sağlamaktadır.

Kaynakça

- Benson, T. W. (1981). Another shooting in cowtown. *Quarterly Journal of Speech*, November 1981, 347-406.
- Bitzer, L. F. (1981). Polical rhetoric. Dan Nimmo ve Keith R. Sanders (Ed.), içinde, *Handbook of political communication* (s. 225-248). Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Bitzer, L. F. (1999). The rhetorical situation. John L. Lucaites, Celeste M. Condit ve Sally Caudill (Ed.), içinde, *Contemporary rhetorical theory a reader* (s. 217-225). New York: The Guilford Press.
- Bizzell, P. ve Herzberg, B. (1990). *The rhetorical tradition: Readings from classical times to the present*. Boston: Bedford Books of St. Martin's.
- Blair, C. (1995). Symbolic action and discourse: The convergent/divergent views of Kenneth Burke and Michel Foucault. Bernard L. Brock (Ed.), içinde, *Kenneth Burke and contemporary European thought rhetoric in transition*. (s. 119- 165). Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- Blair, C. Jappeson, M. S. ve Pucci, E. (1991). Public memorializing in postmodernity: The Vietnam Veterans Memorial as prototype. *Quarterly Journal of Speech*, 77, 263-288.
- Bormann, E. G. (1973). The Eagleton Affair: A fantasy theme analysis. *Quarterly Journal of Speech*, 59 (2), 143-159.
- Bormann, E. G. (2001). Rhetorical vision. *Encyclopedia of rhetoric* (s. 697-701). Thomas O. Sloane (Ed). New York: Oxford University Press.

- Bourdieu, P. (2005). *Pratik nedenler. Eylem kuramı üzerine* (H. Uğur Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Burke, K. (1966). *Language as symbolic action: Essays on life, literature, and method*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Burke, K. (1969a). *Grammar of motives*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Burke, K. (1969b). *Rhetoric of motives*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Campbell, K. K. (2001). Feminist rhetoric. Thomas O. Sloane (Ed.), içinde, *Encyclopedia of rhetoric* (s. 301-309). New York: Oxford University Press.
- Campbell, K. K. (2001). Modern rhetoric. Thomas O. Sloane (Ed.), içinde, *Encyclopedia of rhetoric* (s. 498-509), New York: Oxford University Press.
- Chouliaraki, L. ve Fairclough, N. (1999). *Discourse in late modernity: Rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.
- Cragan, J. F. ve Shields, D. C. (1977). Foreign policy communication dramas: How mediated rhetoric played in Peoria in campaign'76. *Quarterly Journal of Speech*, 63(3), 274-289.
- Çebi, M. S. (2008). Sembolik/retoriksel eylem olarak dilin anlam inşasındaki aracılık işlevi. *Selçuk İletişim*, 5 (2), 183-198.
- de Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi 1: Eylem, uygulama ve üretim sanatları* (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Derrida, J. (2002). *Writing and difference* (A. Bass, Çev.). London, New York: Routledge.
- Dickinson, G., Ott, B. L. ve Aoki, E. (2005). Memory and myth at the Buffalo Bill Museum. *Western Journal of Communication*, 69 (2), 85-108.
- Endres, D., Sprain, L. ve Peterson, T. R. (2009). *Social movement to address climate change local steps for global action*. New York: Cambria Press.

- Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. Ruth Wodak ve Michael Meyer (Ed.), içinde, *Methods of critical discourse analysis* (s. 121–138). London: Sage Publications.
- Foss, S. K., Foss, K. A. ve Trapp, R. (2002). *Contemporary perspectives on rhetoric*. Long Grove, Il.: Waveland Press.
- Foss, S. K. ve Griffin, C. (1995). Beyond persuasion: A proposal for an invitational rhetoric. *Communication Monographs*, 62(1), 2-18
- Foucault, M. (2006). *Kelimeler ve şeyler* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin arkeolojisi* (V. Urhan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gaonkar, D. P. (2002). İnsan bilimlerinde retoriğe dönüş üzerine düşünceler. Hüsamettin Arslan, (Der. ve Çev.), içinde, *Retorik, hermeneutik ve sosyal bilimler insan bilimlerinde retoriğe dönüş* (s. 191-217). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Garlough, C. (2012). Grassroots political communication in India: Women's movements, vernacular rhetoric and street play performance. Holli A. Semetko ve Margaret Scammell (Ed.), içinde, *The SAGE Handbook of political communication* (s. 484-492). London: Sage.
- Gill, A. M. ve Whedbee, K. (1997). Rhetoric. Teun A. van Dijk (Ed.), içinde, *Discourse as structure and process. Discourse studies: Multidisciplinary introduction vol. 1* (s. 157-184). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Hasian, M. ve Wood, R. (2010). Critical museology, (Post)colonial communication, and the gradual mastering of traumatic pasts at the Royal Museum for Central Africa (RMCA). *Western Journal of Communication*, 74 (2), 128–149.
- Heath, R. L. (2001). Identification. Thomas O. Sloane (Ed.), içinde, *Encyclopedia of rhetoric* (s. 375-377). New York: Oxford University Press.
- Herrick, J. A. (2000). *The history and theory of rhetoric: An introduction*. Boston: Allyn&Bacon.

- Hess, A. (2011). Critical rhetorical ethnography: Rethinking the place and process of rhetoric. *Communication Studies*, 62 (2), 127-152.
- Hill, L. L. (2000). Stephen E. Toulmin (1922-). Michael G. Moran ve Michelle Ballif (Ed.), içinde, *Twentieth-century rhetorics and rhetoricians: critical studies and sources* (s. 331-336). Westport, CT: Greenwood.
- Hoy, D. (1997). Jacques Derrida. Quentin Skinner (Der.), içinde, *Çağdaş temel kuramlar* (A. Demirhan, Çev.) (s. 57-89). Ankara: Vadi Yayınları.
- Karaaslan-Şanlı, H. (2010). Milli şef dönemi Maarif Vekili Hasan-Ali Yücel'in politik konuşmalarında ulusal kimliğin inşası ve yurttaş terbiyesi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karaaslan-Şanlı, H. (2012). Karaaslan-Şanlı, H. (2012). *Hasan Ali Yücel konuşmaları ulusal kimlik inşası ve politik retorik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Katriel, T. (1987). Rhetoric in flames: Fire inscriptions in Israeli Youth Movement Ceremonials. *Quarterly Journal of Speech*, 73, 444-459.
- Katriel, T. (1993). Our future is where our past is: Studying heritage museums as ideological and performative arenas. *Communication Monographs*, 60, 69-75.
- Maigret, E. (2012). *Medya ve iletişim sosyolojisi* (H. Yücel, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- McCormick, S. (2003). Earning one's inheritance: Rhetorical criticism, everyday talk, and the analysis of public discourse. *Quarterly Journal of Speech*, 89 (2), 109-131.
- McGee, M. C. (1975). In search of the people: A rhetorical alternative. *Quarterly Journal of Speech*, 61 (3), 235-249.
- McKerrow, R. E. ve John, J. St. (2009). Critical rhetoric and continual critique. Jim A. Kuypers (Ed.), içinde, *Rhetorical criticism: Perspectives in action* (s. 321-340). Lanham, MD: Lexington Books.
- Middleton, M. K., Senda-Cook, S. ve Endres, D. (2011). Articulating rhetorical Field methods: Challenges and tensions. *Western Journal of Communication*, 75 (4), 386-406.

- Middleton, M., Hess, A., Endres, D., Senda-Cook, S. (2015). *Participatory critical rhetoric. Theoretical and methodological foundations for studying rhetoric in situ*. London: Lexington Books.
- Özdemir, İ. (2005). İletişim özgürlüğü retoriği: 1980 sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi tartışmalarında iletişim özgürlüğü. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özdemir-Taştan, İ. (2012). Devrimci Yol'un retoriği: Devrimci Yol dergisinde bir kurtuluş ve gelecek tasavvuru olarak devrim. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi.
- Perelman, C. (1986-1987). Hukuksal uslamlama ve hukuk mantığı (T. Ballıgil, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1-4(52), 701-724.
- Perelman, C. ve Olbretchs-Tyteca, L. (1971). *The new rhetoric. A treatise on argumentation* (J. Wilkinson ve P. Weaver, Çev.). Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.
- Pezzulo, P. C. (2003). Resisting 'National Breast Cancer Awareness Month': The rhetoric of counterpublics and their cultural performances. *Quarterly Journal of Speech*, 89 (4), 345-365.
- Rufo, K. (2003). Rhetoric and power: Rethinking and relinking. *Argumentation and Advocacy*, 40, 65-84.
- Simons, H. W. (2004). The rhetorical legacy of Kenneth Burke. Walter Jost ve Wendy Olmsted (Ed.), içinde, *A companion to rhetoric and rhetorical criticism* (s. 152-167). Oxford: Blackwell Publishing.
- Simonson, P. (2010). The streets of Laredo: Mercurian rhetoric and the Obama campaign. *Western Journal of Communication*, 74 (1), 94-126.
- Sprain, L., Norton, T. ve Milstein, T. (2009). Step it up and image politics in the Pacific Northwest. Danielle Endres, Leah Sprain ve Tarla Rai Peterson (Ed.). *Social movement to address climate change local steps for global action* (s. 281-308). New York: Cambria Press.

- Toulmin, S. E. (2003). *The uses of argument*. New York: Cambridge University Press.
- Uzun, E. (2008). Demokrasi retoriği: VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmalarında demokrasi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ünlü, Ç. Y. (2016). 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde retoriksel stratejiler. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Warnock, T. (2000). Kenneth Duva Burke (1897-1993). Michael G. Moran ve Michelle Ballif (Ed.), içinde, *Twentieth-century rhetorics and rhetoricians: Critical studies and sources* (s. 75-89). Westport, CT: Greenwood.